

BO'LAJAK TA'LIM MENEJERLARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Z.D.Abralova

Nizomiy nomidagi TDPU,

Umumiy pedagogika kafedrası o'qituvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7760127>

ARTICLE INFO

Received: 14th March 2023

Accepted: 21th March 2023

Online: 22th March 2023

KEY WORDS

*Kompetentlik, kasbiy
kompetensiya, ijtimoiy
kompetensiya, individual
kompetensiya, texnologik
kompetensiya.*

ABSTRACT

Maqolada kasbiy kompetensiya tushunchasi, bo'lajak ta'lim menejerlarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish yo'llari yoritib berilgan.

Dunyo mamlakatlarining Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo 192 ta davlati 2015-yilning sentabr oyida "Dunyoimizning o'zgarishi: 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish uchun Kun tartibi" dasturi hamda uni monitoringi majburiyatlarini qabul qilgan. BMT mamlakatimizga 2016-yilda "Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun taraqqiyot siyosatiga doir tadbirlarni har tomonlama joriy qilish, jadallashtirish va qo'llab-quvvatlash" (MAPS) yondashuvini taklif etgan. Ushbu yondashuvda uchta jadallashtirish sohasi (akselerator) keng islohotlar uchun qamrab olingan. Shu sohalarning birinchisi "Boshqaruv tizimlarining samaradorligi va hisobdorligini oshirish" sanaladi va unda "Samarali boshqaruv barqaror rivojlanishning barcha boshqa maqsadlariga erishishda tarmoqlararo va asosiy katalizatoridir", - deya alohida e'tirof etilgan. Bu holat boshqaruv tizimini takomillashtirish, rahbar (yosh) kadrlarni tanlash, tayyorlash, malakasini oshirish, ularning bilim saviyasini yanada yuqori bo'lishi bilan bog'liq shart-sharoitlarni yaratish hamda ularni ilmiy jihatdan takomillashtirish bo'yicha domiy ravishda tadqiqotlar olib borishga zarurat borligidan dalolat beradi. Jahonda ta'lim sohasidagi rivojlanish tendensiyalariga mos ravishda ta'lim standartlarini kompetensiyaviy talablar asosida takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro pedagogik tajribalar ta'lim sifatini bitiruvchilarning kompetensiya darajasi asosida baholash va rahbar-pedagoglarda kasbiy kompetentlikni ta'limning innovatsion texnologiyalari vositasida rivojlantirish, ta'limning yangi paradigmalarini ishlab chiqish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va dasturlari orqali o'qitishning an'anaviy va zamonaviy usullaridan kompleks foydalanish hamda didaktik vositalarning integrativ imkoniyatlaridan samarali foydalanishga qaratilgan. Jahonda professional ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv va zamonaviy usullar asosida loyihalash, amalga oshirish va rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimini yaratish dolzarbligicha qolmoqda. Xususan, kasbiy kompetentlikni rivojlantirish va rahbar pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni

takomillashtirishga oid tadqiqotlar olib borilayotgan Princeton University (AQSH), Manchesters University (Angliya), National Advice on Pedagogical Technology (Angliya), Belfield Pedagogical University (Germaniya), Ta'lim texnologiyalari navigatori axborot-metodik markazi (Rossiya) va Seoul Cyber University (Janubiy Koreya) kabi nufuzli ilmiy tadqiqot ta'lim markazlarida salmoqli amaliy natijalarga erishilgan. Mamlakatimizda samarali professional ta'lim tizimini joriy etishga qaratilgan tub islohotlar natijasida bo'lajak kasb ta'limi mutaxassislarini tayyorlashning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va axborot-metodik imkoniyatlari kengaytirilmoqda.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda hamda vatanimiz va xorijlik ko'pgina pedagog olimlarning ilmiy ishlarida "kompetensiya" va "kompetentlik" kabi tushunchalar keyingi vaqtlarda keng qo'llanilmoqda. Ta'lim tizimiga kompetensiyaviy yondashuv xorijiy mamlakatlarda o'tgan asrning 60- yillarida shakllana boshlanib, "Kompetensiya" masalasi ko'p yillardan buyon olimlar tomonidan o'rganilib kelinmoqda. Kompetentlik tushunchasining lug'aviy ma'nosi turli tillarda quyidagicha izohlangan: competent (fransuz tilida) – vakolatli; competent (lotin tilida) – qobiliyatli; competent (ingliz tilida) - qobiliyatli. "Kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari mohiyatini anglash maqsadida quyidagi lug'atlarga e'tiborimizni qaratdik: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da kompetensiya atamasi quyidagicha talqin etilgan: kompetensiya – u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba. S.I. Ojegov bu tushunchalarni rus tili izohli lug'atida quyidagicha izohlaydi: "Kompetensiya – 1. Biror kishi juda yaxshi bilgan yoki xabardor bo'lgan masalalar doirasi. 2. Biror kishining vazifalari, huquqlari doirasi" "Oliy ta'lim" lug'at-ma'lumotnoma to'plamida – "Kompetentlik- tegishli, layoqatli", vakolatlilik - 1) muayyan ijtimoiy kasbiy mavqega ega shaxslarning ular bajarayotgan vazifa va hal etayotgan muammolarning murakkablik darajasiga bilimlari, layoqatlari va tajribalarining mos kelganlik darajasi. "Malaka" terminidan farqli o'laroq kasbiy bilim va layoqatga ega bo'lishdan tashqari yana tashabbus, hamkorlik, guruhda ishlay bilish qobiliyati, kommunikativ uquv, ta'lim olish, baholash uquvi, mantiqiy fikrlash, axborotni tanlash va foydalanish layoqatlari kabi sifatlarni ham o'zida mujassamlashtiradi deb ifodalangan.

Hozirgi kunda "professionalizm" atamasi o'rniga ko'pincha "kompetensiya" tushunchasi qo'llaniladi. Birinchi tushuncha faqat ma'lum bir kasb mahoratini, malakasini aks ettiradi. Ikkinchi "kompetensiya" tushunchasi esa malakalar zahirasi, bazasi, degan ma'noni anglatadi. U shaxsning mustaqil faoliyat ko'rsata olish, har qanday ishga ijodiy yondashish, doimo bilimlarini yangilab borish, aql-farosatliligi, turli soha tizimlari va iqtisodiyot bo'yicha fikrlay olish qobiliyati, muloqotlar olib borish mahorati, jamoadagi hamkorligi, hamkasblari bilan muloqotga kirishuvchanligi kabi sifatlarni aks ettiradi. Kasbiy kompetentlikni turlicha izohlash hollari yuzaga keldi:

- ma'lum bir mehnat funksiyasini bajarish qobiliyati;
- "malaka", "mahorat" kabi inson ko'nikmalari (A.K.Makarova);
- kasbiy ma'lumotlilik darajasi;
- insonning tajribasi va individual qobiliyati, uning o'z bilimi va malakasini oshirib borishga intilishi, uning ishga ijodiy yondashuvi va o'z ishiga mas'uliyati (B.S.Gershunskiy);
- kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lish (O.A.Abduqudusov, H.F.Rashidov);

- bilim, mahorat, o'ziga xoslik va shaxsning o'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishdagi qobiliyati (V.A.Sitarov);
- shaxsning tajribasi, ma'lumotining ijtimoiy yo'naltirilganligi, insonning ma'lum bir maqsad yo'lidagi amaliy faoliyati natijalari;
- kasbiy bilimlarini hayotda samarali qo'llashi kabi shaxsning o'ziga xos sifatlari va kompetentligi (L.N.Ponamarev);

A.S.Belkin, S.A.Vdovina, N.V.Kuzmina, V.V.Nesterov, O.N.Larionovalarning pedagogik-kasbiy kompetentlikni tuzilishi va tarkibi bo'yicha turli qarashlarini tahlil etgan holda, biz bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisining pedagogik-kasbiy kompetentligini quyidacha ifodaladik, ya'ni pedagogik kompetentlik:

- ijtimoiy kompetensiya – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish;
- individual kompetensiya – izchil ravishda kasbiy rivojlanishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish;
- ekstremal kompetensiya – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik;
- psixologik kompetensiya – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;
- metodik kompetensiya – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;
- informatsion kompetensiya – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish, iqtisodiy bilimlardan va marketingdan xabardor bo'lishi;
- kreativ kompetensiya – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;
- innovatsion kompetensiya – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;
- kommunikativ kompetensiya – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bilan muloqot o'rnata olishi, axborotni to'g'ri qabul qila olishi va to'g'ri yetkaza bilishi, chet tillarida muloqot qila olishi, internet tarmog'ida muloqotga kirisha olishi;
- texnologik kompetensiya – kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma, malakani boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan amaliyotda foydalana olish.

Kasbiy kompetensiya - bu mutaxassisning kasbiy faoliyatni amalga oshirishga nazariy va amaliy tayyorgarligi va buning uchun zarur bo'lgan harakatlarni yuqori professional darajada bajarish qobiliyati, qobiliyati va qobiliyatining birligini ifodalovchi xususiyatlar majmui.

Kasbiy (maxsus) kompetentlik – o'z mutaxassisligi bo'yicha egallashi kerak bo'lgan kompetensiyalarlar yig'indisi. Kasbiy kompetentlikda muayyan kasbiy faoliyat turiga qarab

kompetensiya turlari aniqlanadi. T.G.Braje fikriga ko'ra, "inson-inson" tizimida ishlovchi (rahbar- pedagoglar, shifokorlar, yuristlar, maishiy xizmat xodimlari)larning kasbiy kompetentligi faqatgina olgan ilmiy bilimlari va malakasi bilangina o'lchanmaydi, balki mutaxassisning ma'lum maqsadga intilishi, faoliyatidan keladigan natijalar, o'zini o'rab turgan olamni va shu olamda o'z o'rnini bilishi, odamlar bilan muomala usullari, madaniyati, o'zining ijodiy salohiyatini o'stirib borishi masalalariga e'tiborni qaratadilar.

Professor N.A.Muslimov o'zining tadqiqot ishlarida bo'lajak mutaxassisning kasbiy shakllanganligi asosini:

- motivatsion xislatlar;
- intellektual salohiyat;
- irodaviy sifatlar;
- amaliy ko'nikmalar;
- hissiy sifatlar;
- o'z-o'zini boshqara olish sifatlar kabi ta'sir etuvchi omillarni ta'kidlab o'tadi.

Rus olimasi O.Kozireva o'z izlanishlarida kasbiy yetuklik darajalari va kasbiy kompetentlik shakllanishini qiyoslab o'rgangan. Uning fikricha, kasbiy yetuklikning uchta darajasi mavjud bo'lib, ularning har biri "anglanmagan kompetentsizlik→ anglanilgan kompetentsizlik→anglangan kompetentlik" tizimidagi kasbiy kompetentlik darajalarini belgilab beradi. Anglangan kompetentlik ("Men nima bilishim haqida bilaman"). Anglanilgan kompetentsizlik ("Men bilmasligim haqida bilaman"). Anglanmagan kompetentsizlik («Men – hech narsa bilmasligim haqida, hech narsa bilmayman»)

Agar, bo'lajak menejer ega bo'lishi kerak bo'lgan vakolatlarni tahlil qilsak, quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

a) umumiy madaniy kompetensiyalar:

- fikrlash madaniyatiga ega, ma'lumotni umumlashtirish, tahlil qilish, idrok etish, maqsad qo'yish va unga erishish yo'llarini tanlash qobiliyatiga ega;
- og'zaki va yozma nutqni mantiqan to'g'ri, asosli va aniq qura oladi;
- nostandart vaziyatlarda tashkiliy va boshqaruv qarorlarini topa oladi va ular uchun javobgarlikni olishga tayyor;
- o'z faoliyatida normativ-huquqiy hujjatlardan foydalanishni biladi;
- o'z-o'zini rivojlantirishga, malaka va malakasini oshirishga intiladi;
- o'zining bo'lajak kasbining ijtimoiy ahamiyatini anglangan, kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun yuqori motivatsiyaga ega bo'lsa;
- ijtimoiy va kasbiy muammolarni hal qilishda ijtimoiy, gumanitar va iqtisodiy fanlarning asosiy qoidalari va usullaridan foydalanadi;
- ijtimoiy ahamiyatga ega muammo va jarayonlarni tahlil qila olish;
- kasbiy faoliyatda tabiiy fanlarning asosiy qonuniyatlaridan foydalanadi, matematik tahlil va modellashtirish, nazariy va eksperimental tadqiqot usullarini qo'llaydi;
- zamonaviy jamiyat taraqqiyotida axborotning mohiyati va ahamiyatini anglaydi; axborotni olish, saqlash, qayta ishlashning asosiy usullari, usullari va vositalariga egalik qiladi;
- axborotni boshqarish vositasi sifatida kompyuter bilan ishlash malakalari;
- global kompyuter tarmoqlarida axborot bilan ishlay olish;

- organizmning moslashuvchan zaxiralarini oshirish, sog'lig'ini yaxshilash, jismoniy rivojlanishini to'g'rilash uchun jismoniy tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash usullaridan mustaqil, uslubiy jihatdan to'g'ri foydalanish vositalariga;

- o'z mamlakati fuqarosi sifatida o'z huquq va majburiyatlarini biladi; o'z faoliyatida fuqarolik kodeksi, boshqa huquqiy hujjatlardan foydalanishni biladi; jamiyatni insonparvarlik, erkinlik va demokratiya tamoyillari asosida takomillashtirish va rivojlantirishga tayyorligi va intilishini namoyon etadi;

b) Umumiykasbiy kompetensiyalar:

- nutq asoslarini egallaydi, uning turlarini, nutq odobi va dialog qoidalarini, kompozitsiya va uslub qonuniyatlarini, ishontirish usullarini biladi;

- jamoatchilik va reklama sohasida qo'llaniladigan matn va hujjatlarni yaratish bo'yicha boshlang'ich ko'nikmalarga ega, adabiy tahrir, kopirayterlik ko'nikmalariga ega;

- brendni boshqarish va media rejalashtirishning asosiy ko'nikmalariga ega;

- kasbiy muammolarni muhokama qilish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, hodisalar, hodisalar, jarayonlarning mohiyatini tushuntirish, xulosalar chiqarish, asosli javoblar berish;

- aniq fan sohasida tadqiqot olib borish, ilmiy nazariyalarni tekshirishning eksperimental va kuzatish usullari natijalarini tushunish qobiliyatiga ega.

Tashkiliy va boshqaruv faoliyati:

- menejment va marketing asoslari haqida tushunchaga ega;

- boshqaruvning tarixi va asosiy nazariyalarini biladi, asosiy boshqaruv funktsiyalari (rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, hisobga olish, nazorat qilish, qarorlar qabul qilish, yetakchilik, motivatsiya, moslashtirish) va ularni amalga oshirish usullariga ega; biznes jarayonlari asoslarini biladi;

- o'z faoliyatini hamda korxon va tashkilot faoliyatini tashkil etish va operativ rejalashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi;

- kichik jamoalar bilan tashkiliy va boshqaruvchi ish ko'nikmalariga ega;

- jamoada qulay psixologik muhitni yaratish va saqlashga, xodimlarni faol mehnat va tashkilot rivojlanishiga rag'batlantirishga qaratilgan samarali ichki aloqalarni shakllantirishda ishtirok eta olish; xodimlarning malakasi va umumiy madaniy va kasbiy darajasini oshirish bo'yicha ishlarni amalga oshirish.

Loyiha faoliyati:

- loyiha hujjatlarini (texnik-iqtisodiy asoslash, texnik topshiriq, biznes-reja, shartnoma, kelishuv, shartnoma va boshqalar) tayyorlash malakasiga ega;

- loyihalarni amalga oshirishga qodir va ularni amalga oshirish usullariga egalik qiladi;

Axborot va kommunikatsiya faoliyati:

- tashkilotning samarali axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini yaratishda ishtirok eta oladi, ichki va tashqi aloqani ta'minlaydi, shu jumladan. davlat xizmatlari, jamoat tashkilotlari, tijorat tuzilmalari, ommaviy axborot vositalari bilan; korporativ madaniyatni shakllantirish va saqlashda ishtirok etish;

- tadqiqot natijalari asosida tashkilotning maqsad va vazifalariga muvofiq axborot-kommunikatsiya kampaniyalari va tadbirlarini rejalashtirish, tayyorlash va o'tkazishda ishtirok eta olish;

Axborot va referent faoliyati:

- ikkilamchi ma'lumotlar (to'plash, umumlashtirish, tahlil qilish) materiallari bilan ishlash va ekspertiza o'tkazish va yuqori rahbariyatga maslahat berish uchun dastlabki ma'lumotlarni tizimlashtirish;

- ma'lumotlar bazalarini yaratish, yuritish va yangilash ko'nikmalariga ega;

Tadqiqot faoliyati:

- har xil turdagi tadqiqotlarni o'tkazish bo'yicha texnik vazifalarni bajarish, ma'lumotlarni qayta ishlash va iqtisodiy, marketing va sotsiologik tahlil uchun tayyorlash;

- jamoatchilik bilan aloqalar va reklama sohasida tadqiqot mavzusi bo'yicha ilmiy-amaliy ma'lumotlarni to'plash va tizimlashtira oladi;

- tahliliy hisobotlar, sharhlar va prognozlar yozish malakasiga ega;

- elektron kutubxonalar, jamoatchilik bilan aloqalar sohasidagi loyihalarni amalga oshirish bilan bog'liq boshqa ilmiy va amaliy ma'lumotlar bilan ishlash, ekspert xulosalari va hisobotlari uchun materiallarni tuzish va tartibga solish.

References:

1. Л.Д. Гительман, А.П. Исаев, М.В. Кожевников. Менеджеры нового поколения. Передовое управленческое образования.// Электронное учебное пособие// Екатеринбург, 2014г., **Электронное учебное пособие**
2. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий шакллантириш технологияси. Монография. – Т.: Фан, 2013.– 127 б
3. Исупова Л.М. “Формирование профессиональной компетентности у будущих менеджеров средствами новых информационных технологий как педагогическая проблема”. 02.12.2014